

ЧЫГЫШ ТААНУУНУН МАСЕЛЕЛЕРИ

ВОПРОСЫ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

ISSUES OF ORIENTAL STUDIES

e-ISSN: 1694-8653

№1/2025, 67-72

УДК:

DOI: [10.52754/16948653_2025_1_10](https://doi.org/10.52754/16948653_2025_1_10)

**СОВЕТТИК КЫРГЫЗСТАНДАГЫ МЕКТЕПКЕ ЧЕЙИНКИ БИЛИМ БЕРҮҮНҮН
АБАЛЫ**

СОСТОЯНИЕ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СОВЕТСКОМ КЫРГЫЗСТАНЕ

THE STATE OF PRESCHOOL EDUCATION IN SOVIET KYRGYZSTAN

Дүйшөнбаева Аида Байышевна

Дуйшонбаева Аида Байышевна

Duishonbaeva Aida Baishevna

т.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.и.н., доцент, Ошский государственный университет

Associate Professor, Osh State University

Абдимусаева Э.

Абдимусаева Э.

Abdimusayeva E/

магистрант, Ош мамлекеттик университети

магистрант, Ошский государственный университет

Master's student, Osh State University

СОВЕТТИК КЫРГЫЗСТАНДАГЫ МЕКТЕПКЕ ЧЕЙИНКИ БИЛИМ БЕРҮҮНҮН АБАЛЫ

Аннотация

Бүгүнкү күндө билим берүү дүйнөдөгү коомдук өнүгүүнүн орчундуу багыттарынын жана маанилүү көрсөткүчтөрүнүн бири болуп эсептелет. ХХI кылымдагы коомдун талаптарын канааттандырган жана натыйжага жетишүүгө багытталган билим берүү тутумун курууда ар бир мамлекеттин өзгөчө жооптуулугу адам капиталын калыптандырууга жана адам дараметин жеке инсандын, коомдун кызыкчылыктарына иштетүүгө багытталган. Анткени, Адамды өнүктүрүү маселесин анын мектепке чейинки курагынан баштап илимий-теориялык, тарыхый жана методологиялык жактан изилдөөнүн зарылдыгы, дүйнө коомчулугундагы билим берүүнү өнүктүрүүнүн стратегиясы жана мамлекеттердин үзгүлтүксүз билим берүү системасына өтүү тенденциясы менен байланыштуу.

Ачкыч сөздөр: ХХI кылым, билим берүү, баа берүү тутуму, ВЦИК, Совнарком, Декрет

СОСТОЯНИЕ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В СОВЕТСКОМ КЫРГЫЗСТАНЕ

THE STATE OF PRESCHOOL EDUCATION IN SOVIET KYRGYZSTAN

Аннотация

Сегодня образование считается одним из важнейших направлений и важнейших показателей социального развития в мире. Особая ответственность каждого государства в построении системы образования, отвечающей требованиям общества ХХI века и направленной на достижение результата, направлена на формирование человеческого капитала и использование человеческого потенциала в интересах отдельной личности, общества. Ведь необходимость научно-теоретического, исторического и методологического изучения вопроса развития человека начиная с его дошкольного возраста связана со стратегией развития образования в мировом сообществе и тенденцией государств к переходу на систему непрерывного образования.

Abstract

Today, education is considered one of the most important areas and the most important indicators of social development in the world. The special responsibility of each state in building an education system that meets the requirements of the 21st century society and is aimed at achieving results is aimed at the formation of human capital and the use of human potential in the interests of an individual, society. After all, the need for scientific, theoretical, historical and methodological study of the issue of human development starting from preschool age is related to the strategy of education development in the world community and the tendency of states to switch to a system of continuing education.

Ключевые слова: ХХI век, образование, система оценок, ВЦИК, Совнарком, Декрет

Keywords: XXI century, education, assessment system, Central Executive Committee, Council of People's Commissars, Decree

Киришүү

Кыргызстандагы мектепке чейинки билим берүүнүн тарыхы совет доорунда башталгандыгы тарыхнаамалык булактардан белгилүү. Ошого байланыштуу, бүгүнкү күндөгү мектепке чейинки билим берүүнүн абалын жана өнүгүү тенденцияларын талдоого алуудан мурда, анын калыптануу тарыхына кыскача токтоло кетүү абзел. Советтик Кыргызстандын мектепке чейинки билим берүүсүнүн калыптануу жана өнүгүү жолу тарыхнаамелик маселе катары түптүү Ануфриенко, С. Рахимова, М.Р. Рахимова, М.Р. Кузьмина, Р. Н.Т. Нусуповдордун эмгектеринде кадыресе иликтенген жана толук ачып берүгө аракеттер бар. Ошондой эле, “Internet World State” дүйнөлүк эл аралык агенттигин сайтынын маалыматтарын колдонууга мүмкүн болду.

Изилдөөнүн максаты. Коомдогу массалык өзгөрүлөр, билим берүүнүн ааламдашууга интерпритация болушу, билим берүүнүн экономикалык шартындагы өнүгүү тенденциясын изилдөө зарылдыгына алып барат. Кыргызстанда мектепке чейинки билим берүү системасын талдоого алуу аркылуу анын өткөөл мезгилдеги негизги тенденцияларын, көйгөйлөрүн жана өнүгүүсүн жана келечегин аныктоо макаланын изилдөөсүн негизги максаты болду.

Изилдөөнүн усулдары. Тарыхый изилдөөлөрдө калыптанып калган теребелдүү (системалуу) изилдөө менен бир катар эле таанып-билүүчүлүк (когнитивдик), социологиялык, салыштырма, маданий, генетикалык усулдар колдонулду. Анткени учурдагы билим берүү тармагындагы болуп жаткан көйгөйлөрдүн жалпы калк катмарына таркатылышы, терең интерактивдүүлүгү, ачык-айкындыгы, алкактык жана убакыттык чектин коюлбагандыгы менен мүнөздөмө жарата алды. Булардын бары макаланы талдоого алганда жогорудагы усулдарды колдонууга шарт түздү.

Совет бийлигинин алгачкы күндөрүнөн тартып чыныгы элдик билим берүү жана тарбиялоо тутумун түптөө боюнча кызуу иш-аракеттер башталган. 1917-жылдын 9-ноябрында ВЦИКтин жана Совнаркомдун Декрети менен эл агартуу боюнча Мамлекеттик комиссия түзүлүп, анын курамына мектепке чейинки балдарды тарбиялоо жана жардам берүү бөлүмү кирген.

Мамлекеттик мектепке чейинки билим берүү системасынын башаты катары 1917-жылдын 20-декабрында кабыл алынган «Мектепке чейинки тарбия Декларациясын» белгилесек болот. Бул Декларацияда советтик мектепке чейинки билим берүүнүн негизги принциптери аныкталып, бардык мектепке чейинки жаштагы балдарга мамлекет тарабынан акысыз билим берилиши белгиленген.

Октябрдан кийинки күндөрдөгү көптөгөн кыйынчылыктарга, бүлгүнгө жана ачкачылыкка, каражаттардын, жабдуулардын, жөлөк пулдардын жана атайын кадрлардын жоктугуна карабастан, өлкөнүн булуң-бурчтарында мектепке чейинки мекемелер ачылгандыгы жана алардын жетишкендиктери ошол кездеги совет бийлигинин 5 жылдыгына арналган «Джеты-Суйская правда» газетасына жарыяланган макалада чагылдырылган.

1918-жылдын аягында көпчүлүк аймактар ак гвардиячылардан жана интервенттерден бошой электигине карабастан, өлкөнүн 192 уездинде 400гө жакын мектепке чейинки мекемелер иштеп турган, ал эми 1920-жылы алардын саны 4723 мекемеге көбөйүп, 254527 баланы камтыган.

Мектепке чейинки билим берүү мекемелеринин иштери бат эле күч алып, жумушчу-дыйкандар мамлекетинин мүмкүнчүлүктөрүн көрсөтө алган. 20жылдарда эл чарбасынын калыбына келиши, андан кийинки индустриалдаштырууну жана 30-жылдарда айыл чарбасын коллективдештирүүнү ишке ашыруу мектепке чейинки билим берүүнү өнүктүрүүгө жагымдуу шарттарды түзгөн. Аялдарды социалисттик өндүрүшкө кеңири тартуу саясаты, балдарды тарбиялоо маселесин тез арада чечүүнү талап кылган. Ал эми мектепке чейинки балдарга билим берүү үчүн атайын педагогдорду даярдоо маселеси Москва шаарында 1919-ж. өткөн мектепке чейинки балдарга тарбия берүүгө арналган биринчи съездде негизги талаптарынын бири катары көрсөтүлгөн.

Эл аралык педагогика жана социалдык илимдер академиясынын академиги, педагогика илимдеринин доктору, профессор М.Р. Рахимова “Кыргыз Республикасындагы мектепке чейинки тарбия системасынын өнүгүшү 1917-1992-ж.ж.” [2.205-бб.] деген эмгегинде “1918-ж. 18-сентябрда Караколдо биринчи бала бакча уюштурулуп, биринчи советтик мектепке чейинки мекеменин ачылышын коомчулук чоң кубаныч менен тосуп алган. 1919-жылдын күзүндө Ю.Я.Курганованын жетекчилиги менен Пишпек шаарында биринчи балдар аянтчасы уюштурулуп, ага жайкы мезгилде 350 бала жана кышында 125 бала тартылган. 1919-ж. 15-декабрда Ош шаарында мектеп жашына чейинки 45 кедей-кембагалдардын балдарын камтыган бала бакча уюштурулган» деп профессор М. Рахимова жазып кеткен [3, 14-б.]. Бул маалыматтарга таянсак, Кыргызстанда бала бакчалар, бешик үйлөрү 20-жылдардын башында пайда болгон. Ошол учурдагы Кыргызстандагы балдар мекемелеринин имараттарын курууга жана мындай мекемелерди камсыздап турууга кетчү каражаттардын эсеп-кысабы эсептелип, алар жетиштүү деңгээлде каржыланган.

Тарыхчы Н. Иманбердиев совет бийлигинин орношу кыргыз элинин билимдүүлүккө умтулушуна түрткү болгондугун айтат. Анын пикири боюнча, мектепке чейинки жаңы балдар мекемелери, бала бакча, бешик үйлөрү XX кылымдын “20-жылдарында Кыргызстандын аймагында Жалал-Абад райондук, Ош жана Пржевальск уезддик, Пишпек, Токмок, Нарын уезддик-шаардык элге билим берүү органдарында уюштурулган. Ал эми архивдик материалдарга таянсак, Улуу Октябрь революциясынан кийин, б.а. 1917-жылдан баштап, өзгөчө 1924-1925-жылдары балдар бакчалары жана балдар аянтчалары ачыла баштаган. Эл агартуунун, анын ичинде мектепке чейинки тарбиянын өнүгүү ишинде 1924-ж. Орто Азия элдерин улуттарга бөлүштүрүү чоң секирик болгон жана мектепке чейинки балдар мекемелеринин тармактарын түзүү боюнча кыйла чечкиндүү кадамдар жасала баштаган. Ал кадамдардын негизинде атамекендик социолог Р.Кузьмина өзүнүн «Социология образовательных учреждений в Киргизии в годы Советской власти» [4. 101 бб.] деген изилдөөсүндө «1925-жылы Ош шаарында бир жылдык мугалимдерди даярдоо курстары ачылган. 1926-жылы бул окутуу курстардын негизинде педагогикалык техникум ачылган.

1925-жылдын 5-8-мартында Пишпекте жергиликтүү дыйкан аялдардын биринчи съезди болуп өткөн. Съездде 105 дыйкан аял катышкан жана алардын ишмердиги жер иштетүү менен байланыштуу болгондуктан, балдардын көчмө кызыл боз үйлөрүн ачуу зарылдыгы айтылган. Бул көтөрүлгөн маселе балдардын көчмө боз үйлөрүнүн ачуу жана аны кенейтүү үчүн негиз болгон. Съездин бул чечими менен балдардын көчмө боз үйлөрү үчүн дыйкан аялдардын арасынан балдарга билим берүү үчүн, окуп жана жаза алган аялдар ишке тартылган. Бул иштин ийгиликтүү болушу үчүн ошол учурда алгачкы Кыргыз өкмөтүн жетектеп турган Абдыкадыр Орозбеков, Жусуп Абдрахмановдордун салымы чоң болгон.

1927-жылдын 12-мартында өткөрүлгөн Кыргыз АССРинин Борбордук Аткаруу Комитетинин биринчи сессиясында анын алгачкы төрагалыгына Абдыкадыр Орозбеков шайланып, Республиканын Эл Комиссарлар Советинин төрагасы болуп Жусуп Абдрахманов бекитилген, алардын жетекчилигинин негизинде алгачкы аракеттер жасалган.

Ата-мекендик окумуштуу, философия илимдеринин доктору, профессор Т.Н. Нусупов «Закон колхозной жизни» [5. 160-бб.] деген эмгегинде 1917-1919-жылдары коммуналарга тиешелүү болгон балдар бакчалары болгондугун жазып кеткен.

Татаал көйгөйлөрдүн бири балдар мекемелерин каржылоо маселеси болгон. Аларды курууга жана ишке киргизүүгө жыл сайын көбүрөөк каражат берилип тургандыгына карабастан, каржылоо жетишсиз болгон. Мисалы, “1930-ж. бала бакчалардын курулушуна 62,2 миң сом чыгымдалса, 1937-жылга карата бул сумма 52 эсе көбөйгөн, бул бөлүнгөн каражаттар балдар мекемелерине болгон керектөөнү камсыз кылуу үчүн балдар бакчаларын курууга жетишсиз болгон. 20-жылдардагы архивдик документтердеги маалыматтарга таянсак, мектепке чейинки тарбия берүүчү кызматкерлерди, айылдагы балдар аянтчаларын каржылап туруу үчүн жергиликтүү бюджеттен эле эмес, коомдук уюмдардын, ата-энелердин эсебинен да каражат табуу маселелери коюлган. Ошол мезгилде эреже катары тарбиячыларга жергиликтүү бюджеттин каражатынан эмгек акы төлөнсө, бакчанын жабдуулары жана балдардын тамак-аштары чарбалык уюмдардын жана ата-энелердин өз эсебинен камсыз кылынган.

1929-ж. ишканаларга жумушчулардын турмуш-тиричилигин жакшыртуу фондусунун каражатынын 3 төн 5% балдар мекемелерине бөлүп берүүгө уруксат берилген. Бул болсо ата-мекендик окумуштуу Ж.Малабаев белгилегендей, Кыргызстандын «жаңыдан түзүлгөн мамлекеттик башкаруу аппаратын кадрлар менен толуктоо жана аларды даярдоо» боюнча иш аракеттери өнөр жай райондорунда бала бакча тармактарынын кыйла тез өнүгүшүнө кошумча мүмкүнчүлүк түзгөн деп белгилеген.

Педагогика илиминин доктору, профессор А. Каниметов, тарыхчылар

Р.П. Маречек жана И. Мужиков, биргеликте жарыкка чыгарган «История чехословацкого кооператива «Интергельпо» деген эмгегинде «30жылдарда Эл агартуу комиссариаты ар бир турак жай союзу коомдун кирешесинен келип түшкөн акчанын 10% эсебинен ата-энелери жашаган турак жайын балдар үчүн мектепке чейинки билим берүү мекемелерине ылайыкташтырууга, балдар мекемелерин кармап туруу үчүн каражат бөлүүгө, аларды комплектөөдө биринчи кезекте жумушчу-ударник аялдардын жана өндүрүшкө же курулушка тартылган аялдардын балдарын бешик үй же бала бакча менен камсыз кылууга умтулушкандыгын чагылдырышкан. Мектепке чейинки балдар мекемелеринин тармактарын бирдиктүү өркүндөтүү жөнүндөгү келишимдердин негизинде курулушчулар, темир жолчулар профсоюздарынын борбордук комитеттери, айылдардын керек-жарак кооперациялары ар тараптуу жардамдарды көрсөтүшкөн. Ал жылдары айрым ишканаларда, атүгүл мектепке чейинки тарбия берүүнү өркүндөтүү үчүн эмгек заемдору да чыгарылган. Кыргызстандын мектепке чейинки мекемелерин каржылоонун өзгөчө булагы болуп көчмөн калкты отурукташтыруу боюнча комитеттер эсептелген. Мисалы, “1933-ж. сезондуу аянтчаларды ачууга 240 миң сом жумшаган” жана баардыгын коллективдештирүүгө байланыштуу совет бийлигинин, партиялык органдардын жана коомдук уюмдардын, кулакка тартылган атуулдардын каражаттарын, үйлөрүн да колдонууга мүмкүндүктөр болгон.

Отузунчу жылдардагы мыйзам ченемдүү көрүнүш болуп мектепке чейинки тарбия берүүгө жергиликтүү бюджеттен бөлүнгөн каражаттардын өскөндүгү эсептелген. 1934-ж. өлкө боюнча каражаттардын жалпы суммасы 75939,7 миң сом болгон. 1935-ж. колхозчу-ударниктердин II Бүткүлсоюздук съездинде «аялдарды колхоз өндүрүшүнө жана артелдин коомдук турмушуна тартуу, жөндөмдүүлөрдү жана тажрыйбалууларды көтөрүү, алар үчүн мүмкүн болушунча бала бакча, бешик үй жана балдар аянтчаларын түзүү». маселелери белгиленген. Каралып жаткан мезгилдеги кыйла оор маселе болуп мектепке чейинки тарбия берүүчү мекемелерде балдарды тамактандыруу жана медициналык тейлөө маселеси эсептелген. Тамак-аш жана медициналык тейлөө менен байланышкан маселелерди Агартуу эл комиссариаты, Саламаттыкты сактоо эл комиссариаты менен бирдикте чечкен. Алар балдарга тамак-аш берүүнүн нормасын жана мектепке чейинки мекемелерди тамак-аш менен камсыздоону аныкташкан, туруктуу санитардык-эпидемиологиялык көзөмөлдү уюштурушкан. Акырындап санитардык-гигиеналык нормалар менен бирге мектепке чейинки балдар мекемелериндеги тарбия, билим калыптана берген.

Тилекке каршы, ошол мезгилдеги бардык маселелердин чечилиши боюнча жасалган кадамдарды аныктоо мүмкүн эмес болгондуктан, бул тармакта жасалган иштердин мазмунуна жалпы мүнөздөмө берүү менен гана чектелүүгө туура келет.

Колдонулган адабияттар

1. Рахимова, М.Р. Кыргыз Республикасындагы мектепке чейинки тарбия системасынын өнүгүшү 1917-1992-ж.ж. [Текст] / М.Р. Рахимова. – Бишкек: [б-сыз], 1993. – 205 б.
2. Рахимова, М.Р. Кыргыз Республикасындагы мектепке чейинки тарбия системасынын өнүгүшү 1917-1992-ж.ж. [Текст] / М.Р. Рахимова. – Бишкек: [б-сыз], 1993. – 14- б.
3. Кузьмина, Р. Социология образовательных учреждений в Киргизии в годы Советской власти [Текст] / Р. Кузьмина. – Фрунзе: Кыргызстан, 1986. – 101 с.
4. Нусупов, Н.Т. Закон колхозной жизни [Текст] / Н.Т. Нусупов. – Фрунзе: Кыргызстан, 1972. – 160 с.
5. Арстанов, С. А. Советтик Кыргызстандын коомдук, саясий жана маданий турмушундагы аялдардын ролу / С. А. Арстанов, А. Алижан Кызы // Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Тарых. – 2024. – No. 2(5). – P. 77-83. – DOI 10.52754/1694867X_2024_2(5)_12. – EDN STWDRA.
6. Кудайбердиева, Г. К. о критериях Качества школьного образования / Г. К. Кудайбердиева // Вестник Ошского государственного университета. – 2020. – № 2-4. – С. 58-65. – EDN AIZAGX.